

EGY TÁRSADALOMTUDÓS, AKI SZÉPIRODALMAT OLVAS

Tóth Miklós Bálint: *Az ideológiától a nosztalgiáig. Barangolások Koestlerrel és Máraival*

■ Tóth Miklós Bálint könyve három regényen keresztül – Arthur Koestler: *Sötétség délben*, Márai Sándor: *Ítélet Canudosban* és *Szindbád hazamegy* – mutatja be a szépirodalomnak a politikatudományban betöltött lehetséges szerepét. Tóth fiatal kora ellenére is ismert lehet az olvasók előtt, hiszen publikációi rangos folyóiratokban jelentek meg politológiai, közpolitikai és a fogyasztókasságügyi témákban. Jelenlegi kötete a Budapesti Corvinus Egyetemen 2022-ben megvédett PhD-disszertációjának könyvváltozata.

Tóth kutatása a szépirodalomnak a politikai jelenségek megértésében betöltött szerepére koncentrál, és azt állítja, hogy a politikatudomány (elsősorban a politikaelmélet) számára hasznos lehet a szépirodalmi művek, különösen a regények tanulmányozása. Az ilyen jellegű vizsgálatok elsősorban akkor lehetnek relevánsak, ha a társadalomtudományok jelenlegi kvantitatív fókusza elmozdul, és a politikai élet összetettségének feltárása érdekében kvalitatív kutatások is nagyobb hangsúlyt (és több forrást) kapnak. Tóth joggal állítja, hogy a 20. században a természettudományok módszerei a társadalomtudományok számára is meghatározóvá váltak – ez lehet a legfőbb oka annak, hogy az irodalom és a politika kapcsolatával kevés kutató foglalkozik. A társadalomtudományok újrahumanizálása azonban erősödő tendencia (Magyarországon elsősorban Szűcs Gábor Zoltán és Tóth Csaba publikál ebben a témában), és ebbe az irányzatba nagyon jól illeszkedik Tóth Miklós Bálint

könyve. A kötet reflektál szinte minden jelentős nemzetközi kutatóra e területen (mint például Andrea Baumeister, John Horton és Maureen Whitebrook), meggyőzően érvelve amellett, hogy az irodalomtudomány és a politikatudomány együttműködése hasznos és szükséges.

A könyv alapos módszertani bevezetővel kezdődik. Tóth irodalomelemzési módszereit elsősorban a klasszikus újkritikára alapozza, míg az újabb, különösen a posztmodern elméletekkel, például az intertextualitással szemben óvatosabb, ugyanakkor felhasználja a releváns, kontextuális megközelítésű kritikusok (pl. Martha Nussbaum) munkáit is. Tóth érvelése logikus, írása a kutatók és a laikus olvasók számára egyaránt érdekes. A politika és irodalom kapcsolatának különféle lehetséges megközelítéseit számos jó példán keresztül tárgyalja, gondolatmenete mind az irodalom-, mind a politikaelmélet ismeretét tükrözi. Elgondolkodik az irodalom életrajzi értelmezésének korlátairól (ahol a szerző élete a fő iránymutató a szöveg értelmezéséhez) vagy a szépirodalomnak a politikai jelenségek illusztrálására való használatán. Amellett érvel, hogy mindezen túlmenően az irodalmi művek betekintést nyújthatnak a kortárs társadalmi valóságba, így a szépirodalom a társadalom- és politikai filozófia által is jól felhasználható. A módszertani bevezetés előrevetíti az elemző fejezetek esettanulmányait. Mivel e tanulmányok mindegyike a 20. századi prózairodalomra reflektál, a módszertan is az

ilyen elemzésekre hangolódik. Meg kell említenem, hogy más műfajok (főleg dráma vagy költészet) és a különböző korszakok eltérő módszertant igényelhetnek. Ez talán az egyetlen igazán vitatható pontja a bevezető fejezeteknek: előnyös lehet a téma pontosabb meghatározása, mivel a szöveg néha a legáltalánosabb módon hivatkozik az „irodalomra”, miközben valójában a modern regénnyel foglalkozik.

Tóth Miklós Bálint azt is felismeri, hogy az utópikus és a disztópikus irodalom fontos területe az irodalmi szövegek politikai alkalmazásának, mivel ezek a művek általában a fikció és a politikai (vagy társadalom-) filozófia metszéspontjában helyezkednek el. A fikcionalitás szintén fontos kérdés, mivel rendszeresen szolgál ürügyként arra, hogy társadalomtudósok figyelmen kívül hagyják a szépirodalmi szövegeket. Tóth azonban megjegyzi, hogy „az emberi interakciók túlnyomó többsége a szó szoros értelmében véve nem kezelhető, hanem csupán közösségi létezésünk feltételei közt értelmezhető... Az irodalmi műveket fikciós karakterük miatt lenéző kutatók nem vesznek tudomást arról, hogy a társadalomtudományi kánon [...] legfontosabb szövegei nemegyszer metaforák és egyéb képszerű fogalmak segítségével igyekeznek leírni az általuk interpretálandó társadalmi jelenségeket” (63).

Az esettanulmány-fejezetek mindegyike jelentős írások értékes politikai elemzése – az első fejezet Arthur Koestler *Sötétség délben* című művével foglalkozik, míg a következő fejezetek Márai Sándor könyveit tárgyalják. A Koestler-tanulmány elején a szerző módszerének egy új aspektusát ismerjük meg: az irodalmi szövegek egyik legfontosabb értéke szerinte abban rejlik, hogy képesek bemutatni a szereplők benső világát, így általuk a politika személyesebb aspektusát ismerhetjük meg. Ebben a fejezetben az ideologikus gondolkodás anatómiája áll a középpontban, amelyet szélsőséges formájában „a szó klasszikus értelmében nem is tekinthetjük gondolkodásmódnak,

hiszen nem teljesíti az értelemkeresés alapvető kritériumait... az ideológiának ellentmondó érvek tudatos ignorálása odavezet, hogy a látszólag koherens konklúzió voltaképp a valóság radikális kifordításává válik” (86–88.) – írja a Mathias Corvinus Collegium kutatója. A gazdag elemzés (amely politikai-pszichológiai fókusz mellett kiterjed a nyelv tanulmányozására és az ideológiavezérelt gondolkodás teológiai vonatkozásaira is) demonstrálja, hogy a szépirodalom tanulmányozása értékes következtetésekre vezet a politikatudomány művelői számára is.

A negyedik fejezet egy alapos tanulmány Canudosról, egy kvázi utópisztikus braziliai településről, ahogy az Márai Sándor 1970-es *Ítélet Canudosban* című kisregényében megjelenik. Tóth hangsúlyozza, hogy Márai szövege „kiemeli a demokráciát a hiedelmek és mítoszok ködéből, és egy olyan civilizatorikus módszernek tételezi, mely jól definiált elvrendszerével a bárdolatlan, már-már állatias érintkezésen alapuló társadalmakat a fejlődés következő stádiuma felé tereli” (157). Canudost, azt a helyet, ahol nincs szükség kulcsokra és zárrakra, a rend és az anarchia közötti feszültség határozza meg, és egy örök vágyat képvisel, amely a következő fejezetben újabb aktualitást kap.

Az ötödik fejezet is Máraival folytatja a szövegelemzéseket, ezúttal a *Szindbád hazamegy* című regényére reflektálva a nosztalgia mint politikai fogalom elemzését kínálja. Szemben az ideológiával, mely a Koestler regényével kapcsolatos elemzés középpontjában áll, a politikai értekezésekben ritkán központi elem a nosztalgia, ebben Tóth Miklós Bálint elemzése tehát újdonságot hoz. A továbbra is gazdag és precíz értekezés legértékesebb forrása ezúttal Svetlana Boym 2001-es könyve, *A nosztalgia jövője (The Future of Nostalgia)*. Az elemzés kritikájaként felvethető, hogy nem reflektál arra, hogy a nosztalgia a szelektív emlékezés egy formája, mely figyelmen kívül hagyja a múlt negatív aspektusait, jelen

esetben, jóllakott nosztalgiazóként, különösen a nyomort. Ugyanakkor Márai szövegének elemzése olyan erőteljes politikai attitűdöt fed fel, amely szembehelyezkedik a modernitás haladásfogalmával, és kimutatja, hogy „a nosztalgiónak van egy sajátosan demokratikus oldala is, hiszen mindenki számára adott a lehetőség, hogy önnön vagy közössége múltját a megvetett mával szemben aranykorként azonosítsa” (180). S bár a nosztalgia fogalma általában az inaktivitáshoz vagy a pótcselekvéshez kapcsolódik, Márai regényének elemzése meggyőző érveket hoz fel egy ilyen attitűd ereje mellett.

Érdekes az esettanulmányok vizsgálati tárgyainak megválasztása. Arthur Koestler szinte kézenfekvő, másrészt Márai Sándor inkább a szerző személyes érdeklődését tükrözi, mintsem a témából, a szépirodalom és politika kapcsolatából következne: George Orwell, esetleg Déry Tibor természetesebb választás le-

hetett volna (Orwellt említi a kötet, bár nem elemzi). Az viszont örvendetes, hogy a téma angolszász fókuszra kiszélesedik, és a tanulmányok azt bizonyítják, hogy Márai szövegei szolgálhatnak a politikai megértés forrásaként.

A konklúzió leszögezi, hogy a könyvet politikaelméletet tanuló hallgatóknak szánják – hozzátehető, hogy haszonnal fogathatják az irodalmárok, vagy pusztán az irodalom és a politika iránt érdeklődők is. Tóth Miklós Bálint értékes könyvet írt, amely jelentős hozzájárulást jelent mind a politika-központú irodalomkutatás, mind a szépirodalommal foglalkozó politológia szakterületéhez. Ez a terület egyre növekszik, és *Az ideológiától a nosztalgiáig* éleslátó és kiegyensúlyozott elemzéseivel és logikus érvelésével megmutatja, milyen előnyökkel jár, ha egy társadalomtudós komolyan veszi a szépirodalmat.

Czigányik Zsolt

